

[Meze vědeckého poznání a nezastupitelnost filosofické reflexe]

Ladislav Hejdánek

◆ diktát, česky, vznik: 22. 5. 1979

◆ dictate, Czech, origin: 22. 5. 1979

[Meze vědeckého poznání a nezastupitelnost filosofické reflexe] [1979]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (s1a diktát_cleaned.flac) ---

Hejdánek: 22. 5. 79, dopoledne v Suchanech.

Minulé století, zejména po Heglovi a rozkladu hegelovské filosofie, byly stavěny otázky, jaký je ještě smysl filosofie, má-li ještě nějaké úkoly, které by musela řešit a v nichž by nebyla zastupitelná. Odpovědi velmi často zněly, že z filosofie už zbývají pouze relikty, přežitky a že všech jejích úloh, všech jejích úkolů se ujímá věda, respektive jednotlivé vědecké disciplíny, které si rozeberou mezi sebou úlohy, které dříve patřily filosofii. Filosofii, jak třeba Engels říká, zůstává jenom to nejobecnější, to jest logika a dialektika, čili nauka o myšlení nebo nauka o nejobecnějších formách, strukturách dění a podobně.

Tento přístup vychází z jakéhosi pojetí na jedné straně filosofie, na druhé straně vědy. A tak se můžeme ptát, co to vlastně je věda? A můžeme se zároveň tázat, abychom upřesnili povahu otázky, kdo se to vlastně táže a zejména kdo je kompetentní k tomu, aby odpovídal na tuto otázku?

Pochopitelně je to tak, že věda se – když důsledně domyslíme a promyslíme tuto otázku – dostává do situace poněkud choulostivé. Na jedné straně musí přiznat, že její vědecký aparát, to jest všechny potřebné myšlenkové a eventuálně i přístupové, přístrojové a technické prostředky přiměřené jejímu vymezenému oboru, naprosto nedostačují, když se má věda zabývat sebou samotnou. Zkrátka a dobře věda nemá jakožto věda prostředky, jak uchopit sebe samu. Když se však o to vůbec nepokouší, přestává být kritická a přestává být vědecká. Když se o to pokouší, překračuje meze své kompetence a pokouší se o to diletantsky, čili zase přestává být vědecká.

Z toho je vidět, že věda ve své vědeckosti se na jedné straně nemůže obejít bez kritického, sebekritického přístupu k sobě, bez reflexe, ale že tato reflexe vyžaduje speciální myšlenkové přístupy a prostředky, speciální metody a vůbec celou výbavu, která není této vědě vlastní, ale náleží do rámce kompetence jiné disciplíny. Na první pohled by se mohlo říci – a také to bývá v poslední době v neopozitivistických kruzích zvykem –, že touto kompetencí můžeme pověřit speciální vědu, jejímž předmětem bude věda sama, tedy vědu o vědě. To je třeba zkoumat zvlášť. Ale jak by se při dalším zkoumání ukázalo, tato věda o vědě není možná jako speciální disciplína, protože si musí zachovat svůj přístup k celku. Přístupem k celku se vyznačuje na rozdíl od všech vědeckých disciplín filosofie. Tedy tady se ukazuje, že mezi filosofií a vědou je úzký vztah. Jednak historický, že všechny vědy nebo naprostá většina a zejména zpočátku se vyvinuly z filosofie tím, že se z ní vydělily. A zadruhé, že vědeckost vědy je i v současné době závislá na filosofii, na filosofickém aparátu, jehož věda používá při své autokritice, při sebekontrolě a při pokusu o pojetí sebe samé, o koncepci toho, co je věda vlastně.